

ИЗТОК-ЗАПАД – ОТВЪД ПОЛИТИЧЕСКИТЕ ГРАНИЦИ И ЧОВЕШКИТЕ ПРАВА

Мария Колева, ЮЗУ „Неофит Рилски“, mddimi@yahoo.com

Резюме: Фигурата на бежанеца е такава фигура, която показва как преминаването на граници (изток-запад) провокира установения политически ред. Преминавайки границите на своята собствена страна и кандидатствайки за статус на бежанец в друга, концепцията за гражданин, граждански права, човешки права, националност, суверенност, които организират политическия ред на националните държави, всъщност са сериозно провокирани. Принципът на включване чрез изключване в политическата сфера е принципът на функциониране на биополитическия ред всъщност.

Keywords: граждански права, човешки права, националност, суверенност, Агамбен

1. Свещените бежанци и принципът на изключеност

Съвременният италиански философ Джорджо Агамбен защитава тезата, че бежанците са „истински свещени, в смисъла, в който този термин има в Римския закон от древността” (Agamben 2000: 22). Какво обаче означава някой да бъде свещен в този смисъл?

Агамбен взема концепцията за Homo Sacer от трактата на Помпей Фест, който го дефинира по следния начин: „Свещеният човек е този, който хората са осъдили поради извършено престъпление. Не е позволено да се жертва този човек, но въпреки това, ако някой го убие няма да бъде съден за убийство” (Agamben 1998: 71).

Агамбеновото разбиране за фигурата на Homo Sacer е свързано с неговата концепция за състоянието на изключеност. Homo Sacer е “човек ... поставен извън човешката юрисдикция”, без да бъде включван в сферата на божествения закон” (Agamben 1998: 71). Той не може да бъде по жертван, но и неговата смърт не може да бъде осъдена като престъпление и не е наказуема от закона. Той е два пъти изключен „едновременно от човешкия ред, както и от божествения” (Agamben 1998: 82). Той не е част от закона и държавата и също така не е божествен. Неговият живот е ситуиран между човешкото и

божественото. Това изключване е в същото време включване и в двете сфери чрез неговото изключване.

Какво означава, че бежанецът не е част от закона и законовия ред?

Институциите, които защитават правата на бежанца – такива като Върховния комисариат за бежанците към ООН, Агенцията на ООН за бежанците, Международната организация за бежанците, Международната организация по миграцията, Международния червен кръст – са всъщност организации, които се грижат главно за хуманитарната подкрепа на нуждаещите се. Различните държави, които имат отношение към проблема, обаче запазват правото си да решават в каква степен биха могли да проявят подкрепа, особено когато става въпрос за спасяването и подслоняването на милиони бежанци, какъвто е случаят с бежанците от Изток днес.

Бихме могли да кажем, че активностите на организациите са преди всичко хуманитарни. Въпреки че те полагат усилия Декларацията за човешките права да бъде приемана и прилагана като основен политически документ, отделните държави запазват правото си да я приемат, като се опитват да я съгласуват със своите конституции и действащи закони, както и с конкретните условия за живот в съответните страни.

По този начин бежанецът е едновременно и вписан, и не в „човешката юрисдикция“.

2. Логиката на оцеляването

Според Мишел Фуко, който създава неологизма „биополитика“, съществува изместване от суверенна власт към биополитика, което се осъществява през 18. век – епохата на модерността. Той твърди, че суверенната власт е власт на суверена преди всичко върху правото да отнеме живота на индивида, докато биополитиката е власт върху живота на индивидите.

Агамбен, от своя страна, открива ново измерение в биополитическия ред и това не е властта нито върху живота на индивида, нито върху неговата смърт. Това е властта да оставиш човека да оцелява. „Да се оцелява“ не означава да се живее пълноценно, но също така не значи и човешкият живот да бъде отнет. Не смърт, не живот, но оцеляване – такава е съдбата на бежанца в бежанския лагер, който, ако използваме терминологията на Агамбен, бихме определили като „сива зона“. „Сивата зона“ е сфера на неразличаване

между политическо и не-политическо, между вътре и вън, между публично и лично пространство, между добро и зло, справедливо и несправедливо. Бежанският лагер е такава „сива зона”, чиито обитатели подчиняват живота си на правила, като поддържат и изживяват тази специфична биополитическа реалност. Оцеляването в лагера е свързано със спецификите на неразличаване между обществено и лично – това е място, където личният живот се ограничава до ползването на дарени палатки или определена стая, а публичното съ-жителстване се свежда до споделянето както на общото пространство в границите на лагера, така и на общата съдба.

Бежанският лагер, това биополитическо пространство е лиминална зона, в която понятията човешки живот, човешко достойнство, гражданин, суверен, човешки права трябва да бъдат преосмислени.

Бежанецът съществува в една несигурност, която поддържа и развива една логика – логиката на оцеляването: не-живот, не-смърт, но оцеляване.

3. „Голият живот” и бежанец

Древните гърци ясно са различавали политическия живот на личността (bios) от физическия живот – zoe. Bios и zoe съществуват в различни сфери – bios е политическото съществуване в полиса, а zoe е свързан с частната сфера – с поддържането и възпроизвеждането на живота. В този смисъл това са качествено различни видове живот.

Да организираш съ-жителството с другите, да участваш в политически дискусии, действия и инициативи са характеристики на bios.

Политиката, която Агамбен има амбицията да развие и обоснове като един сериозен биополитически проект, критикуващ съществуващите политически системи, се изразява в усилието не просто да открие пространство за „zoe“, както и да го мисли политически, но да „насели своя полис” само „с тела” (zoe), които биха претендирали за политически права единствено като тела.

Тела, тела – древният грък би казал, че отношението „zoe – политика“ е противоречиво и лишено от смисъл езиково съчетание, и че политическата реалност се твори не от „голи тела” и „гол живот”, но от свободните и равни граждани. Би ли могло гражданин и тяло да разменят своите сфери на съществуване и да се изгради zoe –

политическа сфера? Какви биха били особеностите на такава една сфера и какво е отношението на този проблем към проблемите на бежанеца?

Бежанците според Агамбен са „гол живот” или само зое. Те са лишени от политически характеристики, лишени от правото да избират тези, които ще вземат решения за тяхното бъдеще и съдба, лишени от гражданство и граждански права. Те преминават граници, основавайки се единствено на своите човешки права и желанието да продължат своя живот отвъд границите на своята родина, отвъд политическите категории: гражданин, национална държава, граждански права, суверенност. Отвъд политическото и границите на националните държави бежанецът открива една зона на неразличимост между добро и зло, лично и публично, вътре и вън, закон и не-закон. Това е зона, в която, както пише Хана Арент – „всичко е възможно” (Agamben, 1998: 170).

Случаят на бежанеца безспорно е предизвикателство за преосмислянето на съвременните политически правила. Агамбен отива по-далеч, като отправя изискването за изграждане на нови политически категории и ред, базирани на фигурата на бежанеца и настоява понятията „човек”, „общност”, „гол живот”, да придобият политически смисъл и да им се определят политически права.

4. Критика на концепцията за човешките права

В „Залеза на националната държава и края на човешките права”, – глава от книгата „Произходът на тоталитаризма” – посветена на хората без гражданство в периода между двете световни войни, Арент анализира концепцията за човешките права. В своята работа тя свързва съдбата на националната държава с правата на човека по такъв начин, че проблемите с човешките права необходимо включват увеличаване на проблемите на националната държава и отслабването ѝ. Концепцията за човешките права би трябвало да защитава преди всичко човека, останал без родина, човека като „само човек”. Вместо това тя отбелязва: „...концепцията за човешките права, основана върху съществуването на човека като такъв, се проваля в самия момент, в който този, който явно вярва в нея, за първи път се сблъска с хора, които всъщност са загубили всички други качества и специфични отношения – освен това, че са хора” (Arendt, 1979: 298). Това, на което тя набляга, е парадоксът, че фигурата на бежанеца – човекът, който би трябвало да

въплъщава човешките права в най-висша степен – всъщност показва радикалната криза на концепцията.

Своята критика на човешките права Агамбен разгръща, базирайки се на анализа на Арент. Той изследва този проблем, като обвързва критиката на човешките права с биополитиката. Според Агамбен това, което е в основата на националния суверенитет, не е човекът като свободна политическа фигура, а по-скоро човешкият гол живот.

Двата принципа – на раждането и суверенността – са разделени в Античността. В съвременната национална държава те са свързани и създават нейната основа. Съществено за това отношение е, че „раждането” е непосредствено обвързано с „нацията”. Раждането на дадена територия (държава) гарантира национална принадлежност (гражданство). „Раждането” и „нацията”, принципите на раждането и суверенността, са неразделно свързани в системата на националната държава. И това е всъщност биологическата основа на политическото на съвременната национална държава или – на биополитиката.

Човешките права са международни морални и законови норми, които са създадени с хуманитарната цел да защитават човека навсякъде от различни проблеми. Фигурата на бежанеца отправя предизвикателство към тази концепция и показва, че човекът притежава права само до момента, в който това съществуване е политически свързано със системата на националната държава и той/тя е гражданин на определена държава. Според Агамбен концепцията дотолкова, доколкото е вписана в социо-политическия ред, всъщност функционира представяна от природния „гол живот” (или зое). Човешкият *bios* (политическият живот) е заместен от човешкия *zoe* – биологичен живот.

Агамбен отбелязва, че това объркване, неразличаването на концепциите за човека и гражданина, се открива още във Френската декларация за човешките права и правата на гражданина от 1789 г. В израза „Декларация за правата на човека и гражданина” отношението между човек и гражданин не е ясно изразено – дали те са отделни и независими политически фигури или първото е включено във второто.

Агамбен пише: „Едно просто изследване на текста на Декларацията от 1789 г. показва, че именно голия биологичен живот, или така да се каже, именно факта на раждане е този, който се явява източник и носител на права (Agamben, 1998: 127). Следователно Декларацията от 1789 г. е първият политически документ, в който тялото (*zoe*) е вписано като основна политическа фигура. Притежаването на права е гарантирано

на всички граждани, а постижението на Великата френска революция е, че всички са „граждани“ и имат това право, поради факта, че са родени в границите на определена територия. Едновременно с това, обаче голямото животно, което е „в основата на реда преминава във фигурата на гражданина, в който правата „са защитени“ (Agamben 1998: 127) и така политическият ред се трансформира в биополитически ред.

Ж. Рансиер продължава изследването на логиката на смесване на понятието човек и гражданин и обръкването на гражданските права с човешките права. Той се спира върху „Възникването на тоталитаризма“ на Арендт, където тя разкрива следната зависимост: или правата на гражданина са права на всички хора и като такива те са права на човека, дори извън сферата на конкретна политическа общност – т.е. те са права на тези, които в действителност са лишени от всякакви права, или правата на човека са права на гражданина, свързан с гражданство на дадена държава, която си има конституция, точно регламентираща гражданските права и отношения.

В първия случай има противоречие – права на тези, които нямат права, а във втория случай – тавтология – права на тези, които имат права (Ranciere 2004: 302). Рансиер отива по-далеч и обобщава „Човешките права са права за тези, които нямат правата, които имат и имат права, които нямат“ (Ranciere 2004: 302). По този начин Рансиер разкрива съдбата на различни групи, които разчитат само и единствено на абстрактната концепция за „човешки права“.

Преминаването на граници поставя отново и отново въпроса за отношението между човек и гражданин, както и за отношението между човешки и граждански права и поставя въпроса за смисъла и значението на човешките права. Ситуацията на бежанците показва изключителната трудност някой от тях да „влезе“ в националната държава и да стане политически част от нея.

Абстрактната хуманистична идея за човешките права, която би трябвало да обединява хора, като им гарантира равенство и общочовешки права, превръщайки се в революционно-демократическа политическа концепция (всички хора са граждани), в действителност започва да разделя (по нации), да изключва хора (граждани – неграждани) или да ги включва в политическата система чрез тяхното изключване.

Това, което е голямо постижение на модерния политически живот – формулирането на принципите на *Декларацията за човешките права* – се превръща в

документ, съдържащ противоречия и обърквания, които водят до възможни несправедливости в политическия свят, както ясно се вижда в случая с бежанците. Оттук идва и апелът на Агамбен да се спре разглеждането на *Декларацията за човешките права* като израз на вечни метаюридически ценности, задължаващи законодателите и управляващите да зачитат вечни етически принципи, и да започне да се тълкува и разбира в нейната историческа роля в модерната национална държава (Agamben, 1998: 127).

Хана Арент, от своя страна подчертава, че тази *Декларация*, на която всъщност се основават много закони, изглежда предназначена за хора, които сякаш не населяват държави със стриктно определени граници, а някаква несъществуваща обща територия (Arendt, 1979: 291).

Декларацията за човешките права, създадена, за да защитава човешкото достойнство и равенство и има за задача да защитава човека като такъв, става изключително неясна и обърквана в момента, в който се сблъска с явлението „бежанец“ и трябва да решава неговата съдба. В този смисъл проблемът с бежанците „предизвиква“ *Декларацията за човешките права*, – това постижение на модерността – като разкрива кризата на нейните принципи.

5. Нежеланите

Пътят на бежанеца е изключително несигурен и опасен. Бежанците от изток към Европа надхвърлят четири милиона човека (www.nasoki.bg). Това предизвиква сериозна политическото настроение и много страни обмислят възможността да ограничат приемането им или окончателно да затворят границите си за бежанци.

Изток – Запад е едно противопоставяне, което представя по един ясен начин (чрез фигурата на бежанеца, например) трудностите на политическия диалог и съдбата на усилието да се намери място на човека в политическия ред. Концепцията за човешките права е надежда за все повече хора, преминаващи границите от Изток – на Запад и за сега третиранни по – скоро като нежеланите, отколкото като „имащите право на“.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Agamben, G., 1998, *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*, Stanford, California, Stanford University Press

2. Agamben, G., 2000, Means without End, Minneapolis, London, University of Minnesota Press
3. Arendt, H., 1979, The Origins of Totalitarianism, San Diego, New York, London
4. Ranciere, J., 2004, Who is the Subject of the Rights of Man, South Atlantic Quarterly, 103:2/3
5. www.nasoki.bg/bg/8-novini/2433-4-2, последно видян 25.10.2015